MONITOR
Na R. P. 1773.
Nro: LXIII.
Dnia 7. Sierpnia.

O uszczęśliwieniu Polski. Reszta Rozdziału VII.

POnieważ zdarza się tu sposobność mowić o przedniości umieiętności służących w ogulności dobru pospolitemu, należy tu zbić mniemanie prawie powszechne w Polszcze, à szkodliwe Oyczyźnie. Wiemy o tym, że służba żołnierska iest bardzo potrzebna pod czas woyny, dla obrony Krolestwa, pod czas Pokoiu dla spokoyności powszechney, y dla bespieczeństwa wszystkich Obywatelow w wielu zdarzeniach. Y dla tego służba woienna powinna bydź szacowana y utrzymywana, iak naylepiey. Spytać się teraz potrzeba: ieżeli iest prawda że nauki y umieiętności, tak wielce są pomocne do powszechnego uszczęśliwienia, muszą

szą więc także rozciągać się do ludzi woyskowych. Zaden człowiek poważny, żaden maiący oświecenie, y przykładaiący się do Nauk wątpić o tym nie będzie. Ale przesądzenie prawie powszechne inaczey trzymać każe. Mowią pospolicie: na co się zdało Officyerowi psuć sobie głowę naukami, nie trzeba mu tylko odwagi y posłuszeństwa, kiedy umie pisać y czytać, à po Francusku y po Niemiecku mowić, to dosyć.

Rzecz nayznacznieysza zależy w tey sztuce na używaniu zręcznie bronią, kommenderowaniu Plutonu, Batalionu, Regimentu, woyska, aby zwyciężyć Nieprzyiaciela. Prawda to iest, że ta naypierwsza y naypotrzebnieysza nauka dla żołnierza, ale niemniey prawdziwa, że wiele znać potrzeba umieiętności do nauczenia się tey naypierwszey y naypotrzebnieyszey nauki. Każdy Przełożony powinien umieć Taktykę, to iest sposob marszu, obozowania, szykowania do bitwy woyska. Jakoż wiele nauk wyciąga Taktyka, ponieważ w nią prawie wszystkie części Matematyczne wchodzą. Do zrozumienia zaś Fortyfikacyi, y tego co należy do Artyleryi, trzeba pierwey umieć Arytmetykę, Geometryą, Trygonometryą, Mechanikę, słowem wszystkie części Matematyki, aż do Algebry, ktora zdaie się wielom u nas jeżeli nie śmieszną przynaymniey bardzo niepożyteczną, chociaż iest kluczem umieiętności mierniczych. Uczeni powinni z łagodnością odpuścić tym osobom, ktore szczerze wyznaią nieumieiętność swoią w Matematyce. Oprocz tego bardzo rzecz użyteczna czyli niższemu, czyli wyższemu Officyerowi, znać serca ludzkie.

A ia-

A iakoż dokaże tego, nie będąc biegłym w dobrey Filozofii? rownie iako Lekarz chcący leczyć choroby, à nie maiący znaiomości złożenia ciała ludzkiego. Sama nawet Fizyka y Ekonomia ! potrzebne są Officyerowi. Niechayże więc nikt nie powiada, że nauki y umieiętności nie zdadzą się Officyerom, y że nie należą do woienney sztuki.

Zdaie mi się, że przeczący tę prawdę, są to Gotowie, ktorzy zostawszy Włoskiego Pańswa Panami w szostym wieku, za złe poczytali Krolowey Amalazoncie, że kazała w naukach ćwiczyć młodego Krola Teodoryka Syna swoiego, powiedzaiąc, że Broń tylko sama powinna bydź rzemiosłem Krola y Generała. O iakoż nie rostropni nie zrozumieli, że nauki mogą służyć, tak mądrym Krolom na Tronie, iako też Generałom doskonałym y walecznym na woynie. Przyznaymy więc szczerze, że nauki y umieiętności nie tylko są w iednym punkcie pożyteczne, ale ze wszech miar potrzebne dla przyniesienia, zachowania, y powiększenia powszechnego szczęścia. Ztąd wnieść nam można, że iest koniecznością dla Polski, założyć y założone utrzymywać Akademie, Szkoły y zgromadzenia publiczne, trzeba oraz mieć za wielkie szczęście y dar dla kraiu takowe szkoły, gdzie uczą rożnych umieiętności, y opatrzone są Nauczycielami świadomemi, tak dawney iako y teraźnieyszey literatury w naylepszym smaku. Nie można nigdy wychwalić y sowicie opłacić pożytku y wygody, kiedy możemy zostać mądremi w Domu, y doktorować się, zamiast, że u nas trzeba, gdzie indziey szukać nauki y Doktorstwa, jeżeli kto chce mieć wzięcie y szacunek.

Na koniec obszerne Biblioteki są bardzo pomocne tym, ktorzy chcą przepłynąć ten wielki Ocean umieiętności. Te były wystawione kosztem naymądrzeyszych Xiążąt, y niektorych partykularnych ludzi ale gorliwych o dobro powszechne. Od początku Rzeczypospolitey Polskiey, aż do naszych czasow ieden szczegulny mamy przykład z BIBLIOTHEKI publiczney ZAŁUSKICH, ktora sama zaszczyt przynosi Warszawie y całey Polszcze. Gdyby ZAŁUSKI, Biskup Kiiowski niemiał innych osobistych zasług w Oyczyźnie y chwalebnych przymiotow, ktore zapewnie w nim się znayduią, ta sama fundacya y nakłady na Bibliothekę publiczną powinniby go uczynić nieśmiertelnym. Znayduią się tu osoby wiedzące bardzo dobrze, iak wiele trudow, przykrości, y umartwienia przez lat 30. wycierpiał, niżeli to Dzieło do skutku przyprowadził, à iako sposobem prawdziwego Muzagery przekładał zawsze dobro powszechne nad własne szczęście, wygodę, spoczynek, y zdrowie samo, tak życzyć należy, ażeby w nadgrodę ten Bohatyr literatury Polskiey, upewniony był w podeszłym swoim wieku, żeby ta iego Bibliotheka rozproszoną y podzieloną nie była po jego śmierci. Zaczęto iuż wybierać, niektore naylepsze Księgi pod czas niebytności iego, à coż dopiero będzie po zeyściu z tego świata, ieżeli Nayiaś: Krol z Rzecząpospolitą nie ubespieczą tego iedynego, tak kosztownego wszech nauk skarbu.

Przed zakończeniem tego Rozdziału, zdaie mi się potrzebną bydź rzeczą, zbić grubiańskie zdanie fałszywych Politykow, ktorzy rozumieią że lepiey iest, aby Panuiący rządzili nieumieiętnym ludem niżeli oświeconym, daiąc przyczynę

czynę, iż pierwſzy da ſobą łatwiey powodzić, y poſłuſznieyſzym ieſt, ale to nie prawda. Bo ieżeli rzeczywiſtym to ieſt nieſzczęściem, wychować ſię w głupiey niewiadomości y prawie nie umieć więcey nad źwierzęta, ieſt zatym powinnością mądrych ludu Rządzcow wyprowadzić go z takowey niepomyślności. Pierwſze przyrodzone Prawo nakazuie ludziom w społeczności żyiącym, aby ſię według możności doſkonalili, à za coż gmin proſty niemiałby ſię według ſtanu ſwoiego wydoſkonalać, gdy w nim ſą Obywatele tacy iak y drudzy. Jeżeli nieumieiętność nie ieſt nieſzczęściem dla ludu, nie będzie też y dla innych mieszkańcow Kroleſtwa. Idzie za tym, że Państwo może bydź ſzczęśliwe, kwitnące, bogate y możne przez nieumieiętność. Owoż ieſt fałſzywość tego grubiańſkiego zdania.

Oprocz tego Dzieie nas uczą, że lud nie rozumny, łatwieyſzy ieſt do wypowiedzenia poſłuſzeńſtwa, niżeli lud mądry, z przyczyny że proſty y cale nieumieiętny lud chwyta ſię prętko zabobonności. A komu ieſt tayno z Dzieiow, że w wiekach grubiańſkich, wyſtępki nayſzkaradnieyſze pochodziły y popełnione bywały z zabobonności. Ale oświecony y umieiętny lud według ſtanu ſwoiego; łatwiey da ſobą kierować y poſłuſznieyszy; ponieważ można mu lepiey pokazać złe y dobre, potrzeby y pożytki Kraiu. Wyuczony dobrze, wſtydzi ſię y obawia wykroczyć z obrębow poſłuszeńſtwa, ale głupi y zabobonny lud, ieſt iako drapieżne źwierze, ktore gdy ſię raz zacieknie, trudno go uspokoić. Wiem ia że ci fałszywi Politycy nie mowią o zupełnym nierozſądku, ale tylko

ko ażeby Pospolstwo nie umiało więcey nad to, co potrzeba do pracy na siebie y Państwo. Przecież y to nieprawda; bo im więcey lud ma oświecenia y rozumu, tym lepiey dla siebie y Oyczyzny pracować będzie. Mamy przykład z Anglii y Francyi, &c.

Wszedłszy raz w tę materyą, nie trzeba nic zapominać, coby ią mogło obiaśnić. Mogłby kto zarzucić, że się znayduią Kraie w Ameryce obchodzące się bez pomocy nauk y umieiętności, à będąc samym tylko światłem rozumu naturalnego wsparte prowadzą życie szczęśliwe. Krolowie Mexykańscy y Peruwiańscy niemieli żadney znaiomości Pisma y Nauk, z tym wszystkim nie znać, ażeby albo oni, albo Ich ludzie mieli się gorzey, y owszem Panowanie Ich było rozsądne y łaskawe. Możnaby odpowiedzieć na to że przestali bydź grubianami, y zostali obyczaynym Narodem, iak skoro założyli miasta, y umiarkowali samemi uwagami swemi to wszystko, co było pożytecznego lub potrzebnego dla społeczności, à zatym mieli Prawa y nauki, á nawet y baieczne Dzieie, przez ktore ogłaszali dzieciom swoim dzieła y piękne sprawy swoich Przodkow. Z tego wszystkiego wnieść można, że umieli y używali wielu rzeczy ku dobru y pożytkowi Kraiu swego ściągaiących się, nie umieiąc sposobow, iakie podaią Nauki, ale to się mowi nieroztrząsaiąc czyli ci ludzie szczęśliwi byli albo nie przed zawoiowaniem Hiszpanow. Pewna iest iednak, że byli nieszczęśliwszemi przez okrucieństwa nad niemi Hiszpanow, a że po podbiciu stali się ich niewolnikami. Ale gdyby byli zachowali swą wolność, gdyby obyczay-

nemi

nemi zostali byli przez Nauki y umieiętności iako nasi, przyznaliby zapewne, że kamienice wystawione dobrze, Pałace przyozdobione pięknie, ubiory iedwabne, potrawy smaczno przyprawione, znaiomości o Stworcy, Przyrodzeniu y sobie samym, &c. są daleko lepsze nad ich chaty, kożuchy ze skur źwierzęcych, owoce y iarzyny surowe, zabobonności o wielu Bogach złych y dobrych; Nauki tedy, zawsze nieumieiętność pokonywać będą. Za naszych czasow Chinczykowie, Narod tak oświecony, dostatecznie potwierdził ważność umieiętności. Rozumieli iż niemasz żadnego na świecie Narodu, ktoryby był tak mądry uczony y obiaśniony iako oni, ale gdy zrozumieli prawdy, ktorych naucza nasza Matematyka, zdziwieni zostali, à pomiarkowawszy potrzebę tych nauk, wdzięcznemi byli, pozwalaiąc wiele łask y przywileiow Chrześcianom, y za pomocą nauk Missyonarze Chrześciańscy dobrze przyięci byli w Pekinie. A gdyby ieszcze widzieli y zważyli tyle machin dla rożnych Fabryk, ile ich Angielczykowie y Francuzi wymyślili, przez ktore dwunastu ludzi mogą w iednym dniu tyle zrobić, ile stu nie potrafiłoby bez nich przez cały tydzien, zapewne, żeby odmienili zdanie swoie przyznaiąc, że Europeyczykowie maią oczy iak oni, ale iaśnieysze y bystrzeysze. Na koniec pewna iest, że cokolwiek tylko mamy pięknego y pożytecznego, co nie było w wiekach poprzedzaiących, winniśmy to wszystko naukom. Wynika więc, że należy coraz wyższych umieiętności dochodzić, iako też y wyboru wyzwolonych nauk; wprowadzić sposoby łatwieysze do uczenia; nauczać wiadomości potrzebnych, a nie

a nie takowych, gdzie po długim uczeniu y pilności nic nie umiemy. W przeszłych wiekach był ieszcze ten zwyczay zły y szkodliwy; że w niektorych Akademiach Niemieckich Nauczyciele obowiązani byli przysięgać na Filozofią Arystotelesa, taką iaka była w grubiańskich wiekach odmieniona, przez co nie mogli y niechcieli czego innego uczyć iako uczoney niewiadomości. Z tym wszystkim przymuszeni byli odmienić zdanie y teraz się dzieie daleko lepiey. Polska ma trzy zacne przykłady, z ktorych może wziąc pochop rozkrzewienia u siebie Nauk, to iest naśladuiąc Ludwika XIV. Krola Francuskiego, Piotra Wielkiego Imperatora Rossyiskiego, Wiktora Amadeusza Krola Sardynskiego. Ci Panowie znaiąc przez wysokość rozumu swego to wszystko, co może przynieść dobro y chwałę Państwu, postarali się, aby u nich nauki wzrost brały, sztuki, handel, y Woyskowe ćwiczenia doskonaliły się.

Z tego zaś wszystkiego należy nam żądać, aby wszystkie nauki y wiadomości, ktore w tych czasach posiadamy w wysokim stopniu, dążyły nie do zepsucia, ale zbudowania, nie wywrocenia Religii, ale utwierdzenia oney, nie do naruszenia sprawiedliwości, ale utrzymania y zachowania na zawsze. Przez niepomyślność czasow zdarza się w tych wiekach częściey niżeli przedtym, że niektorzy używaią nauk do potwierdzenia ciosow, ktore zadaią cnocie y wierze powszechney. Ale to nie iest błędem umieiętności y nauk, lecz złością przewrotną y złym wychowaniem takowych Ludzi.